

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-2\(38\)-34-57](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-2(38)-34-57)

УДК 355.01-021.68(477)

JEL Classification: E6; L51

Максим Анатолійович Корявець

магістр економіки, аспірант кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: maksym.koriavets@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0004-1298-4227>

ResearchID: [LFU-3995-2024](https://orcid.org/0009-0004-1298-4227)

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПОВОЄННОГО ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ПОШУК СТРАТЕГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДЛЯ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню різних моделей повоєнного економічного відновлення на прикладі історичного досвіду інших країн, шляхів їх врахування у процесі стратегічного планування реконструкції економіки України, формуванню пропозицій щодо стратегічних орієнтирів відновлення та розвитку української економіки. Стратегічними пріоритетами побудови повоєнної моделі економічного розвитку мають стати такі, які гарантують дієвість економіки та її спроможність конкурувати в європейському економічному просторі. На основі розглянутого досвіду та з урахуванням поточних українських реалій у статті запропоновано перелік стратегічних орієнтирів повоєнного економічного відновлення для України.

Ключові слова: досвід повоєнного відновлення; економічне зростання; ключові галузі розвитку; національна стратегія відбудови; розвиток науки та інновацій; високотехнологічні галузі; інвестиційна привабливість; підприємницьке середовище; розвиток інфраструктури; висококваліфіковані кадри; орієнтири відновлення економіки; моделі економічного розвитку; міжнародна допомога.

Табл.: 1. Бібл.: 20.

Постановка проблеми. Російська агресія найбільш масштабним негативним чином за всю історію України вплинула на національну економіку та створила реальні передумови до довготривалого негативного впливу на подальший розвиток держави. Високі ризики глибокої повоєнної рецесії вже на теперішньому етапі вимагають розробки майбутніх сценаріїв відновлення та розвитку економіки на основі якісного та реалістичного стратегування, що дозволить перевести економіку в режим відновлення.

У цьому контексті врахування історичного досвіду економічного відновлення країн, що постраждали від війни, є надзвичайно важливим з погляду формування стратегічних підходів до відновлення економіки. Тобто вектор економічних орієнтирів у такому випадку необхідно робити довгостроковим.

Повоєнне відновлення української економіки очікується бути ґрунтовно підтриманим міжнародними фінансовими інституціями та фондами. Тому наразі важливо продемонструвати світовій спільноті стратегічні погляди України щодо економічного відновлення та позиціонування для того, щоб й у подальшому консолідувати міжнародну допомогу національній економіці, зокрема й через створення спільних механізмів для відбудови інфраструктури, інституційної модернізації та економічної трансформації [4].

Початок процесів планування повоєнного економічного відновлення відбувався на фоні широкої міжнародної підтримки України та ухвалення 23 червня 2022 року Євросоюзом рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Одночасно з цією подією на конференції в Лугано був презентований Національний план відновлення України, а Національною радою з відновлення України від наслідків війни було розроблено проєкт Плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України. Пізніше Міністерством економіки України був також запропонований План відновлення України від наслідків війни. Проте, попри наявність декількох варіантів документів, спрямованих на вирішення проблем післявоєнного відновлення України, обов'язковий елемент стратегічного планування становить необхідність концептуального бачення процесу. Нинішні процеси планування економічного відновлення недостатньо чітко окреслюють ключові характеристики майбутньої економічної моделі країни, в основу яких мають бути покладені стратегічні орієнтири відновлення економіки України від наслідків війни.

На основі історичного досвіду та з урахуванням поточних українських реалій необхідно сформулювати перелік стратегічних орієнтирів повоєнного економічного відновлення для України, які б лягли в основу повоєнної моделі економічного розвитку України та гарантували б дієвість економіки та її спроможність конкурувати в європейському економічному просторі. У цьому процесі врахування історичного досвіду економічного відновлення країн, що постраждали від війни, є надзвичайно важливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну вивченню перебудови економіки після воєн і збройних конфліктів присвячена значна кількість наукових публікацій українських дослідників. Дослідження ефективних прикладів повоєнної реконструкції економіки, основних методів забезпечення розвитку країн Європи та Азії в післявоєнні періоди здійснювали науковці Інституту економіки промисловості НАН України О. А. Бородіна та В. І. Ляшенко. Науковці ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» уклали міжнародну колективну монографію, присвячену питанням історії, теорії, політики повоєнної реконструкції економіки та відновлення простору, яка обґрунтовує пріоритети національної стратегії відбудови, інституційної модернізації та євроінтеграції України [5]. Повоєнному відновленню економічних систем після Другої світової війни в Європі присвячені публікації Д. О. Серьогіної, Г. А. Базецької, Г. А. Жовтяк, дослідників Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова. Структуруванню досвіду розвинених країн у досягненні успіхів їх повоєнної відбудови задля його осмислення та використання в Україні присвячені дослідження науковців Національного університету «Чернігівська політехніка» А. П. Дуки та Г. В. Старченко. Формування пріоритетних стратегій для відновлення економіки України, узагальнення досвіду інших держав здійснювали у своїх

публікаціях дослідники Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського О. О. Охріменко, Р. О. Попов. Аналіз досвіду економічного відновлення та розвитку країн після воєн, визначення основних чинників економічного успіху Німеччини, Японії, Південної Кореї та Грузії, розгляд можливих заходів реконструкції економіки України проведено доктором економічних наук С. В. Івановим.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Історія налічує достатньо прикладів успішних кейсів як європейських, так і азійських країн, яким вдалося зі зруйнованих національних економік перейти до бурхливого економічного розвитку. Поява у період після Другої світової війни таких «азійських тигрів», як Японія, Південна Корея, Сінгапур, ілюструє необхідність аналізу та імплементації кращих практик побудови нових повоєнних економічних моделей у світовому масштабі. Попри критичність та винятковість умов, у яких буде перебувати Україна, є необхідність комплексного підходу до пошуку моделі повоєнного економічного розвитку з можливим докорінним трансформуванням економічної системи країни.

Мета статті. Дослідити різні моделі повоєнного економічного відновлення на прикладі історичного досвіду інших країн з метою їх врахування у процесі стратегічного планування реконструкції економіки України, а також запропонувати стратегічні орієнтири відновлення та розвитку української економіки.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння можливих векторів та масштабів повоєнного економічного відновлення країн важливо розглянути визначення ключових релевантних понять «війна», «збройний конфлікт», «військова агресія» та «гібридна війна».

У процесі розвитку політичної, соціологічної, правової наук були сформовані різні підходи щодо тлумачення поняття «війна». Першим відомим розробником теорії війни був прусський воєначальник Карл фон Клаузевіц, який ще 200 років тому зазначав, що «війна є продовженням політики іншими, насильницькими засобами, спрямованими на те, щоб примусити супротивника виконати свою волю [2].

Як впливає з III Гаазької конвенції, визначення «війна» передбачає формальний акт оголошення збройного протистояння [6]. При цьому поняття «війна» не обов'язково передбачає ведення військових дій. Стан війни може існувати, якщо держава після оголошення війни захоплює за правом війни на своїй суверенній території майно супротивника, здійснює допустимі за міжнародним гуманітарним правом дії щодо його громадян та інші акти, не ведучи при цьому воєнних дій [7].

У Женевських конвенціях 1949 р., крім терміна «війна» використовується поняття «міжнародний збройний конфлікт» (ст. 2) і «неміжнародний збройний конфлікт» (ст. 3). У 1950-х роках термін «збройний конфлікт» почитають вживати частіше, ніж термін «війна».

Вважається, що міжнародний збройний конфлікт виникає одразу після застосування збройних сил однією державою проти іншої, не зважаючи на інтенсивність, тривалість протистояння та сам факт оголошення (або не оголошення) війни. Цього достатньо для використання положень міжнародного гуманітарного права (МГП), яке сьогодні встановлює правила ведення збройних конфліктів. Наказ Міністерства оборони України № 164 від 23.03.2017 «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» визначає, що «міжнародний збройний конфлікт» є будь-яким зіткненням між двома або більше державами із застосуванням збройних сил, а «неміжнародний (внутрішній) збройний конфлікт (збройний конфлікт неміжнародного характеру)» визначається, як тривалі та інтенсивні збройні зіткнення на території держави між урядовими збройними силами й організованими збройними формуваннями або між організованими збройними формуваннями [17].

Тісно пов'язаним із поняттями війни та збройного конфлікту є термін «військова агресія», яке визначається у міжнародному праві, як застосування збройної сили державою (групою держав) проти суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності іншої держави або народу (нації), несумісне зі Статутом ООН [3].

Використання терміну «гібридна війна» набуло особливого значення у зв'язку з розв'язаною 2014 Росією агресії проти України, результатом якої стали окупація Автономної Республіки Крим та окремих районів Донецької і Луганської областей. Російська агресія спонукала до розширення змісту гібридної війни, стимулювала процес осмислення цього явища як окремого феномена. Таким чином «гібридна війна» — це різновид ескалації конфліктів, властивий для XXI ст., що поєднує застосування державних та недержавних, традиційних і нетрадиційних стратегій, ресурсів, засобів, методів підривної діяльності, механізмів кібервійни з метою досягнення певних політичних цілей [8].

З економічного погляду відмінність між війною і збройним конфліктом полягає в масштабах економічних змін і завданих збитків. Війна призводить до якісної зміни стану суспільства, тому що державні інститути починають виконувати специфічні функції, зумовлені саме війною. Внаслідок цього економіку перебудовують для забезпечення перемоги над ворогом. Під час збройного конфлікту політична мета є більш обмеженою, ніж у ході війни. Він не супроводжується докорінною зміною всього державного механізму на воєнний лад. Таким чином, комплекс заходів з відновлення економіки після війни та збройного конфлікту має відмінності. Проте у 1970–1980 рр. прийшло розуміння відновлення після війн та збройних конфліктів як складного явища економічного, соціального й демографічного характеру [11].

Найбільш вагомим в історичній практиці повоєнного економічного відновлення більшість із дослідників та економістів вважають досвід відновлення національних економік та територій після Другої світової війни.

Протягом повоєнного періоду після 1945 року було розроблено значну кількість інструментів глобального та регіонального масштабів для перебудови та модернізації економічних процесів у країнах, що постраждали від факторів війни.

До глобальних механізмів економічного відновлення, які активно застосовувалися у той період, зокрема, можна віднести [19]:

- укладення у 1945 році серії угод, відомих як Бреттон-Вудська система, для сприяння міжнародним операціям і допомоги постраждалим країнам [19];
- створення у тому ж році Світового банку та Міжнародного валютного фонду для допомоги регіонам у повоєнний період;
- запуск у 1948 році «плану Маршалла» для допомоги європейським країнам у процесах відновлення постраждалих від війни територій;
- створення у 1948 році Європейської організації економічного співробітництва для управління кредитами.

Найбільш відомою стратегією розвитку для повоєнної відбудови є «план Маршала», який був запропонований після Другої світової війни для відновлення Європи («Програма відновлення Європи») 1947 року, запропонований держсекретарем США Джорджем К. Маршалом, який набув чинності у квітні 1948 року.

Основним бенефіціаром цієї стратегії стала Німеччина, яка скористалася доступною фінансовою допомогою для розвитку інфраструктури, промисловості та сільського господарства, відбудови житлового фонду та соціального захисту населення. Крім фінансової допомоги, «план Маршала» запропонував Німеччині технічну підтримку у вигляді технологічних знань, консультацій та обміну експертами, що дало змогу залучати нові технології та модернізувати промисловість. Дію фінансової та технічної підтримки підсилювало застосування інструментів ринкового регулювання у вигляді митних бар'єрів та підтримка експортно-імпортних операцій сприяли розвитку зовнішньої торгівлі та залученню іноземних інвестицій [10].

«План Маршала» визначальним чином вплинув на характер внутрішніх процесів економічного відновлення Німеччини (Західної Німеччини). За сприяння зовнішніх вище зазначених факторів у країні було здійснено такі кроки [10]:

- широкий демонтаж військової промисловості для переорієнтації обмежених фінансових та людських ресурсів на невійськові промислові галузі з акцентом на автомобілебудування та машинобудування;
- сприяння експорту товарів (паралельно з активним розвитком автомобілебудування та машинобудування) на зовнішні ринки шляхом зниження митних бар'єрів, проведення рекламних кампаній та підтримки експортних підприємств;

- активне впровадження різноманітних програм соціального захисту населення для підвищення якості трудових ресурсів;
- розбудова системи соціального партнерства між урядом, роботодавцями та профспілками;
- розвиток якісної системи освіти, орієнтованої як на виховання молодого покоління, так і на підготовку кваліфікованих працівників для промисловості;
- реформування податкової системи, яке з одного боку включало уніфікацію та спрощення податкових процедур, обліку та адміністрування, а з іншого - значне зниження податкових ставок (напр. податку на прибуток підприємств), створення системи податкових пільг та стимулів (наприклад, пільги для інвестицій у науково-дослідні розробки, енергоефективність та екологічні проєкти) та оптимізацію податкового тиску (поряд зі зменшенням ставок було введено систему ПДВ для підтримки рівня державних доходів);
- активний розвиток системи боротьби з корупцією (криміналізація корупційних дій на законодавчому рівні, створення спеціалізованих інституцій для боротьби з корупцією, підвищення кваліфікації правоохоронних органів в цій сфері) та формування у суспільстві нульової толерантності до проявів корупції.

Такі кроки дали певні позитивні системні результати для відновлення та розвитку німецької економіки. Зосередження на експорті дало змогу збільшити валютні резерви та залучати необхідні ресурси для відновлення економіки. Впровадження широкого спектра програм соціального захисту населення та впровадження системи соціального партнерства створили синергетичний ефект для встановлення стабільних трудових відносин у суспільстві, забезпечення соціального захисту працівників та підвищення якості трудових ресурсів в цілому. Реформування системи освіти в довгостроковій перспективі підвищило продуктивність та конкурентоспроможність німецької економіки. Оптимізація податкової системи створила можливості стимулювання бізнесу. Реформа податкової системи була проведена з метою спрощення та покращення ефективності системи оподаткування, що дозволило створити стимули для приватного підприємництва та інвестицій у приватний сектор та розвитку бізнесу. Водночас впровадження ПДВ дозволило залучити ресурси відновлення та розвитку інфраструктури країни. Податкові пільги сприяли відновленню окремих найважливіших галузей економіки. Створені антикорупційні механізми забезпечили прозорість та підвищили рівень довіри до державних структур, що в перспективі сприяло розвитку чесної та ефективної державної системи [10].

Таким чином, «план Маршала» мав на меті мобілізувати промислові потужності Німеччини для економічного відродження Європи, оскільки ця країна й після війни залишалася найбільшим ринком і головним експортером капітальних товарів на континенті [19].

Економічне відновлення Німеччини після Другої світової війни є одним з прикладів успішної реалізації ідей лібералізації економіки за збалансованої участі держави в економічному житті [11].

Ще одним успішним прикладом післявоєнної відбудови економіки після закінчення найбільш масштабної війни в історії людства є досвід Японії, яка втратила майже 70 % активів. Після нищівної поразки Японії у Другій світовій війні ця країна спромоглася в порівняно короткі терміни відновити свою економіку до довоєнного рівня, а пізніше значно перевершити його та вийти в число провідних економічних держав світу [12]. Методологічні підходи відновлення японської економіки застосовувалися і пізніше в інших країнах, таких як Киргизстан та В'єтнам. Процедури і методологія японських фахівців-чиновників для виявлення економічних проблем можуть бути використані і сьогодні [11].

Основні ідеї японських реформаторів можуть бути описані таким чином:

- аналіз зсуву глобальних тенденцій має лягти в основу економічної політики країни;
- до початку процесів економічного відновлення має бути розроблена всеохопна й конкретна стратегія відновлення, що має ґрунтуватися на індустріалізації, вдосконаленні технологій і динамічному розвитку торгівлі;
- стратегія відновлення має впроваджуватися неухильно;
- залучення інвестицій має стати основним пріоритетом, а споживання повинно бути обмежене на етапі відновлення;
- вільні ринки мають бути створені та насичені ресурсами;
- для кожної ключової галузі економіки країни на етапі відновлення необхідно розробити програму розвитку [11].

Ці теоретичні підходи стали одним із факторів успішності японського економічного відновлення і підкріплювалися 14 принципами менеджменту американського статистика Е. Демінга, які використовувалися для відродження найбільших японських компаній [9]:

1. Орієнтація на постійне зростання компанії має бути у пріоритеті.
2. В основі курсу компанії мають бути саме потреби покупця (Client is a king).
3. Підвищення якості продукту та бізнес-процесів не має залежати від перевірок.
4. При виборі постачальників слід орієнтуватися не на вартість ресурсів, а на їх якість та побудову взаємовигідних відносин.
5. Необхідно спрямовувати зусилля на покращення кожного бізнес-процесу.
6. Навчання команди має бути такою самою частиною робочого процесу, як і виробництво.
7. Необхідно постійно розвивати лідерство в компанії.
8. Співробітники компанії не мають мати страху «великого боса».
9. Підрозділи компанії мають взаємодіяти, а не конкурувати.
10. Слід відмовитися від порожніх гасел в реальних робочих процесах.

11. Слід позбутися необґрунтованих (занадто простих або недосяжних) цілей.

12. Make your work great again (слід відзначати роботу кожного працівника та прибрати стимули конкуренції всередині команди)

13. Необхідно заохочувати особистісний розвиток та зростання співробітників.

14. Топменеджмент завжди має бути долучений до змін.

Японському «економічному диву» сприяли як зовнішні, так і внутрішні фактори. Одним із вагомих, проте не визначальних, факторів була зовнішня економічна допомога з боку США (протягом 1945–1952 рр.) у вигляді пільгових кредитів у грошовій і натуральній формах на суму 2,4 млрд дол. (4,5 % від валового національного продукту Японії на той час), а також кредити від Світового банку на загальну суму 860 млн дол.

Вплив зовні на економічне відновлення Японії також чинили фактори геополітичного характеру. Зокрема, на відновлення економіки вплинула американська окупація Японії, яка супроводжувалася демілітаризацією та демократизацією країни. Не менш важливу роль відіграли війни в Кореї (1950–1953 рр.) та В'єтнамі (1959–1975 рр.), які забезпечували японській економіці великі американські замовлення «спеціального призначення» на багато мільярдів доларів. Активна участь Японії в міжнародному поділі праці та розвитку міжнародного економічного співробітництва теж вплинула на відновлювальні процеси [12].

У сучасних зовнішніх та геополітичних умовах державна економічна політика була спрямована на наступні ключові аспекти:

– спрямування наявних фінансових ресурсів на підтримку промисловості, розвиток інфраструктури, модернізацію технологій та підвищення продуктивності;

– зниження податків, спрощення бюрократичних процедур та створення сприятливого середовища для бізнесу;

– активне сприяння розвитку експортноорієнтованої політики з акцентом на створення конкурентоспроможних товарів і вихід на зовнішні ринки;

– розвиток освіти та науки шляхом інвестування в освітні заклади, сприяння дослідженням;

– впровадження соціальних програм для забезпечення доступу до освіти, охорони здоров'я та житла;

– розбудова інфраструктури та будівництво житла для військових ветеранів;

– маркетинг культурного надбання, мистецтва, літератури та традицій на світовій арені;

– введення нових податків (напр., податку на споживання) та збільшення ставок існуючих податків (напр., ставки податку на спадщину) з одночасним наданням податкових пільг та знижок для підтримки інвестицій у певні галузі;

- створення спеціальних економічних зон зі встановленням пільгових податкових умов для залучення іноземних інвесторів;
- розвиток системи боротьби з корупцією (криміналізація корупційних дій на законодавчому рівні, створення спеціалізованих інституцій для боротьби з корупцією, підвищення кваліфікації правоохоронних органів у цій сфері);
- забезпечення високого рівня відкритості та прозорості державного фінансування (систематичний нагляд та перевірки в державних органах, компаніях та інших установах).

Зробивши ставку на відновлення технологічно передових галузей промисловості та розширення зовнішніх торговельних зв'язків, Японії вдалося залучити необхідні ресурси для економічного відновлення. Розвиток освіти та науки паралельно із покращенням добробуту громадян сприяв підвищенню кваліфікації робочої сили та створенню інноваційних продуктів. Введення податку на споживання забезпечило додаткові фінансові ресурси для фінансування програм відновлення. Водночас збільшення податкового навантаження на громадян та підприємства загалом за одночасного контролю використання коштів виправдало введення нових податків та збільшення ставок існуючих. При цьому введення податкових пільг для високотехнологічних галузей промисловості сприяли розвитку інноваційних галузей та заохочували інвестиції у важкі промислові галузі та інфраструктуру. Створення спеціальних економічних зон допомогло залучити іноземних інвесторів, технології та підтримати нові промислові проекти [10].

У контексті повоєнної реконструкції економіки Японія посідає особливе місце, оскільки ця країна за достатньо короткий історичний період спромоглася перетворитися на другу економіку у світі та протягом тривалого часу залишилася такою [12].

Однією з країн, яка не постраждала від Другої світової війни, але мала досвід економічного відновлення після локальної війни, є Південна Корея. Процес економічного розвитку та відновлення даної країни отримав назву «економічне диво на річці Хан». Цей процес став прикладом успіху в галузі індустріалізації, технологічного розвитку та експорту і тривав після війни 1950-1953 років. Повоєнне економічне відновлення Південної Кореї здебільшого було спрямоване на застосування централізованого управління для перебудови економіки країни з аграрної на індустріальну.

Належні управлінські рішення разом із залученням міжнародної допомоги передбачали виконання наступних внутрішніх завдань [10; 11]:

- посилення значення (заохочення відкриття нових виробництв) ключових високотехнологічних галузей промисловості (електроніка, суднобудування, автомобільна промисловість);
- виробництво товарів високої якості та конкурентоспроможних цін;
- збільшення експорту шляхом просування товарів та послуг на світові ринки;

–створення сприятливих умов для експортоорієнтованого бізнесу (зниження митних бар'єрів та розвиток експортних інфраструктур);

–підвищення рівня освіти та підготовка кваліфікованих кадрів (створення спеціалізованих навчальних закладів та університетів для навчання технічних та інженерних дисциплін

–створення господарських зон та промислових парків (у тому числі спеціальних інвестиційних зон) зі спеціальними пільгами, зниженими податковими ставками та спрощеними умовами діяльності для іноземних інвесторів;

–активне залучення іноземних технологій та знань через співпрацю з міжнародними компаніями та науковими організаціями;

–застосування системи послідовного зниження податкових ставок для стимулювання підприємництва та інвестицій (зменшення податку на прибуток підприємств та персонального податку на доходи фізичних осіб);

–впровадження системи ПДВ;

–впровадження системи податкових пільг та стимулів для залучення інвестицій та нових технологій у ключові галузі;

–надання державних фінансових ресурсів та технічної підтримки для створення нових підприємств та розвитку інноваційних проєктів;

–здійснення суворого контролю над банківською системою та капіталовкладеннями.

Орієнтація на стимулювання інновацій та технологічного розвитку в Південній Кореї сприяло залученню іноземного капіталу, розвитку високотехнологічних галузей та створенню робочих місць. При цьому перенесення технологій та підвищення якості виробництва вимагало належного рівня кваліфікації персоналу, тому також паралельно було зроблено акцент на якості освіти та підготовці кадрів. Виважена податкова політика додатково сприяла формуванню нових джерел державних доходів для фінансування розвитку та соціальних програм [10].

У результаті проведених заходів зростання промислового виробництва становило 25 % на рік, причому в середині 1970-х років темпи збільшилися до 45 % на рік. З 1960-х років корейська економіка почала бурхливо розвиватися. За майже три десятиліття (з 1962 по 1989 рр.) ВВП збільшувався в середньому на 8 % на рік (з 2,3 млрд дол. у 1962 р. до 204 млрд дол. у 1989 р.). Наприкінці 1980-х років внутрішній ринок Південної Кореї став основою економічного піднесення. Зростання попиту на автомобілі та інші дорогі товари було зумовлене збільшенням загального підвищення платоспроможності населення. Внаслідок цього спрямована на експорт корейських товарів економічна політика уряду змінилася в бік самозабезпечення, що привело до зменшення залежності від інших держав. Особливо в ці роки бурхливо розвивався сектор послуг [11].

Цей історичний приклад підтверджує роль професійного державного управління відбудовою економіки після війни та ризик превалювання ліберального підходу. Водночас він доводить, що безпорадність влади несе

загрози соціальних потрясінь і конфліктів, а рішучі дії щодо швидкого вирішення нагальних потреб післявоєнного відновлення, зокрема на основі іноземної допомоги, мають підпорядковуватися інтересам країни та її економічної безпеки [12].

Досвід Сінгапуру в ефективному управлінні, розвитку інфраструктури, привабливості для іноземних інвестицій та підтримці підприємництва може бути надзвичайно корисним уроком для обґрунтування стратегії повоєнної відбудови України. У цій країні в повоєнний період була реалізована низка унікальних стратегічних напрямів.

Серед найбільш значущих із реалізованих можна виокремити такі:

–встановлення низьких податкових ставок для повернення іноземних інвесторів та сприяння розвитку підприємництва (ставка податку на прибуток для підприємств сягнула 17 % – одна з найнижчих показників серед розвинених країн);

–використання широкого спектра податкових пільг та стимулів для підтримки різних галузей економіки (зниження податків на дивіденди, створення спеціальних економічних зон та надання податкових кредитів для стимулювання інновацій та досліджень);

–спрощення податкових правил та процедур та збільшення прозорості податкової системи;

–укладення низки угод про уникнення подвійного оподаткування з різними країнами для забезпечення захищеності та привабливості міжнародних бізнес-операцій;

–встановлення спеціального податкового режиму для іноземних інвесторів («Global Investor Program»);

–впровадження дієвих практичних антикорупційних заходів (створення спектра незалежних антикорупційних та етичних органів, суворого законодавства щодо корупції, системи підвищення рівня оплати праці державним службовцям);

–полегшення умов для створення підприємств та спрощення бюрократичних процедур;

–надання іноземним інвесторам різного роду стимулів (зокрема пільги та допомогу у відкритті бізнесу);

–розвиток освіти та підготовка висококваліфікованих кадрів (створення високоякісних університетів та навчальних закладів), пропагування наукових досліджень та інновацій;

–залучення іноземних спеціалістів для обміну знаннями та трансферу технологій;

–розробка містобудівних проєктів та розвиток якісної інфраструктури на основі технологій «розумне місто», у тому числі будівництво сучасних житлових комплексів, транспортних систем та інших важливих інфраструктурних об'єктів.

Вищезазначені заходи та концентрація ресурсів на розвиткові галузей високої доданої вартості сприяли активному розвитку електроніки, біотехнологій, фармацевтики та фінансових послуг у країні. Створення інноваційних продуктів і послуг посилювали конкурентоспроможність Сінгапуру на світовому ринку, що зробило цю країну однією з найбільш розвинених торговельних економік у світі. Зовнішній ринок став важливим джерелом доходів та розвитку для цієї країни [10].

Корисним для України буде також і засвоєння досвіду економічного відновлення країн, які перенесли військові виклики порівняно нещодавно.

Зокрема досвід відновлення Боснії і Герцеговини у період після 1990-х років може бути цінним у контексті розвитку сфер національного примирення, відновлення соціальних зв'язків, врегулювання конфлікту та відновлення спільного життя.

Для відновлення після війни у цій країні було використано різні напрями та стратегії [10]:

- зосередження уваги на національному примиренні та врегулюванні конфлікту;

- реконструкція постраждалої інфраструктури (дороги, школи, лікарні, житловий фонд);

- запуск масштабних проєктів відновлення життя та економіки;

- створення сприятливого підприємницького середовища, спрощення бізнес-процедур, приватизація державних підприємств та залучення іноземних інвестицій;

- залучення значних обсягів міжнародної допомоги та співпраця з міжнародними організаціями (ООН, Європейський Союз, Всесвітній банк) для реалізації різного роду програм розвитку країни;

- розвиток туризму на основі наявних рекреаційних ресурсів, просування туристичного потенціалу країни;

- внесення змін до системи оподаткування з акцентом на стимулювання економічного зростання та привабливості для бізнесу та іноземних інвестицій (уніфікація податкових ставок та процедур, модернізація системи збору податків, впровадження електронних систем декларування, спрощення процедур подання податкових звітів, запровадження стимулів для інвестицій, запровадження ПДВ, гармонізація системи оподаткування з міжнародними стандартами та рекомендаціями);

- запровадження ряду антикорупційних кроків.

Поряд з діями уряду були чинники, які сприяли відновленню економіки та зростанню ВВП Боснії та Герцеговини у короткотривалому періоді: активна фінансова допомога світової спільноти переважно у формі грантового фінансування, орієнтація на першочергове відновлення інфраструктури (доріг, електро- та водопостачання), активне долучення зовнішніх експертів (в т. ч. Лондонської школи економіки та Віденського інституту міжнародних

економічних досліджень). Проте в довгостроковій перспективі з'явився і ряд викликів, які обмежили позитивний вплив наведених вище чинників. Через відсутність інституційних рішень, брак злагоджених дій місцевої влади та іноземних донорів подекуди спостерігалось неефективне використання зовнішньої допомоги [12].

Прикладом економічного відновлення та розвитку країни в умовах перманентних територіальних суперечок є досвід Ізраїлю, який сьогодні має розвинене господарство, в основу якого покладено інновації, наука та технології. В умовах існуючих викликів влада Ізраїлю обрала шлях впровадження вагомих змін консервативного характеру у банківському секторі, на ринку праці з орієнтацією на внутрішній попит.

В Ізраїлі ставки державних позик у 1986–1989 роках становили 2,5 % річних при зростанні реального ВВП у середньому на 3,7 % у рік. Це було одним з факторів для впровадження дієвих реформ, зростання бізнесу за рахунок сприяння наданню пільгових кредитів на стратегічно важливі галузі економіки, але при цьому країна зберігає боргову стійкість державних фінансів.

Роблячи ставку на прогресивну систему оподаткування, політику державного протекціонізму на користь власного виробництва в промисловому та сільськогосподарському секторах, а також податкове стимулювання для інвесторів країні вдається стимулювати до участі на ринку праці низько кваліфікованих і висококваліфікованих працівників, створювати умови внутрішньої конкуренції для підприємств ефективно використовувати трудові ресурси і впроваджувати інновації у виробництві [12].

Сучасний досвід відновлення та розвитку Грузії також може стати корисним для України через схожість зовнішніх військово-політичних факторів: військовий конфлікт з Росією у 2008 році, наявність окупованих Росією територій та, безпосередньо, наявність спільного кордону з країною-агресором.

З одного боку, у процесах економічного розвитку Грузії велику роль відіграли кредити міжнародних фінансових інститутів (МВФ, Світовий банк, Євросоюз).

Проте для ефективного її засвоєння влада країни мала реалізувати декілька важливих кроків та рекомендацій МВФ і Світового банку [11]:

- впровадження системи боротьби з корупцією;
- спрощення адміністрування податків;
- реформування внутрішніх виробництв (зокрема, через впровадження систем оцінки якості продукції, впровадження систем сертифікації);
- сприяння виходу підприємств на ринки західних країн, Китаю і Південно-Східної Азії, Туреччини зі своєю продукцією;
- активний розвиток рекреаційно-туристичної сфери (після завершення воєнних дій).

Закордонний досвід повоєнного економічного відновлення є дуже актуальним для України та має бути розсудливо врахований з метою реалізації шансу на розбудову потужної економіки на сучасній інноваційно-технологічній основі.

Основні кроки, застосовані для економічного відновлення та розвитку різних країн у повоєнний період, наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Основні кроки для економічного відновлення та розвитку країн у повоєнний період

Пріоритетні заходи	Німеччина	Японія	Південна Корея	Сінгапур	Боснія і Герцеговина	Ізраїль	Грузія
Визначення пріоритетних (ключових) галузей та напрямів розвитку							
Акцент на розвиток науки та інновацій для розбудови високотехнологічних галузей							
Залучення зовнішньої допомоги (фінансової та технічної)							
Активне сприяння розвитку експорту (насамперед продукції ключових галузей економіки)							
Оновлення / реконструкція / розбудова об'єктів інфраструктури (соціальної, транспортної, економічної, житлової)							
Створення сприятливого підприємницького середовища (спрощення умов для створення та ведення малого та середнього бізнесу)							
Активізація заходів із залучення іноземних інвестицій							
Активне створення спеціальних економічних зон							
Розвиток системи освіти та підготовки висококваліфікованих кадрів							
Активізація заходів для трансферу технологій із закордону							
Спрощення системи адміністрування податків							
Зниження / оптимізація податкового навантаження на бізнес та населення							
Впровадження системи податкових пільг для ключових галузей економіки та / або інвесторів							
Збільшення ефективності / реформування системи боротьби з корупцією							
Збільшення ролі соціальної політики для підвищення добробуту громадян та якості трудових ресурсів							
Переорієнтація ресурсів з військово-промислового комплексу на інші галузі економіки							
Активний брендинг країни на світовій арені (в т. ч. розвиток туристичного потенціалу)							

Джерело: складено автором.

Компаративний аналіз зарубіжних практик повоєнної відбудови дає підстави стверджувати, що для забезпечення сталого процесу відновлення України, з одного боку, слід звернути увагу на дії, що вчинялися більшістю країн у процесі відновлення економіки, а з іншого – необхідно використовувати можливості економічного зростання, характерні саме для України.

Попри те, що в найближчій перспективі ще не можна говорити про завершення бойових дій в Україні, проте вже на цьому етапі слід розробляти майбутні сценарії відновлення та розвитку економіки та проводити роботу з формування планувальних і стратегічних документів щодо відновлення країни.

Формування концептуального бачення повоєнного економічного розвитку України є невід’ємною складовою процесу стратегічного планування відновлення та передумовою формування дієвої стратегії повоєнної соціально-економічної реконструкції країни [5].

З метою його формування відповідно до Указу Президента від 21 квітня 2022 року № 266/2022 [14] було утворено Національну раду з відновлення України від наслідків війни, яка є консультативно-дорадчим органом при Президентові України та має на меті розроблення плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку країни.

Початок процесів планування повоєнного економічного відновлення відбувався на фоні широкої міжнародної підтримки України та ухвалення 23 червня 2022 року Євросоюзом рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі [20].

Практично одночасно з даною подією на конференції в Лугано був презентований Національний план відновлення України [16]. Документ містить загальну візійну спрямованість, мету, принципи, очікувані результати впровадження та сформований у вигляді переліку Національних програм досягнення ключових результатів післявоєнного відновлення та розвитку України, поділених на проєктній основі за окремими заходами. Водночас Національною радою з відновлення України від наслідків війни було розроблено проєкт Плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України [15]. Він містить перелік пропозицій та стратегічних ініціатив за 24 розділами, реалізація яких є необхідною для ефективної роботи та відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди [5].

Наступним документом, який ширше відображає ключові стратегічні наративи процесу відбудови української економіки є План відновлення України від наслідків війни. Наприкінці березня 2023 р. він був запропонований для обговорення в експертному середовищі Міністерством економіки України [1].

Документ пропонує 7 ключових реформ у сфері економіки [1]:

1. Структурна перебудова економіки через прискорений розвиток переробної промисловості та інновацій (залучення інвестицій, нарощування експорту, інтеграція у глобальні ланцюги створення доданої вартості).

2. Розквіт МСБ через дерегуляцію, зниження податкового навантаження, розширення доступу до знань, ринків, капіталу та створення комфортних умов для ведення бізнесу.

3. Реформа ринку праці через впровадження ринкових засад відносин між працівниками та роботодавцями.

4. Імплементация економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

5. Управління державною власністю: приватизація та корпоративне управління.

6. Реформа ринків, зменшення впливу монополій та деолігархізація економіки.

7. Реформа правоохоронних органів у сфері запобігання економічним злочинам.

Проте, попри наявність декількох варіантів документів, спрямованих на вирішення проблем післявоєнного відновлення України, обов'язковий елемент стратегічного планування становить необхідність концептуального бачення процесу. Такий підхід дасть змогу не лише визначити способи досягнення стратегічних цілей, встановити та чітко прописати багаторівневі механізми перетворення соціально-економічної системи країни у процесі післявоєнного відновлення, а й допоможе всім потенційним стейкхолдерам процесу оцінити власні можливості та визначитися з інвестиційними позиціями. Нинішні процеси планування економічного відновлення недостатньо чітко окреслюють кінцеві результати післявоєнного відновлення національної економіки. Необхідно визначити цільові орієнтири відновлення економіки, оскільки наразі не є зрозумілим мультиплікативний ефект. До того ж інформація за розділами різних документів не уніфікована за формою подання та структурою, що не лише ускладнює її сприйняття, а й знижує практичну цінність з погляду формування стратегічної візії процесу економічного відновлення[5]. Ці недоліки можливо подолати шляхом встановлення ключових характеристик майбутньої економічної моделі країни як стратегічних цілей повоєнного відновлення, поклавши в основу формування напрямів відновлення економіки України від наслідків війни.

Міністерство економіки України із залученням провідних вітчизняних експертів наразі опрацьовує паралельно із Планом відновлення України від наслідків війни новий документ, елементи якого мають закласти концептуальні підходи повоєнної відбудови економіки України та встановити засади побудови Стратегії повоєнного відновлення та розвитку України, Плану відновлення економіки України, а також заходів із реалізації цих документів [5].

У цьому процесі врахування історичного досвіду економічного відновлення країн, що постраждали від війни, є надзвичайно важливим у контексті формування стратегічних підходів до відновлення економіки, які використовувалися більшістю із розглянутих у цій публікації країн під час реконструкції економіки в повоєнний період.

На основі розглянутого досвіду та з урахуванням поточних українських реалій пропонується наступний перелік стратегічних орієнтирів повоєнного економічного відновлення для України:

1. Визначення та розвиток пріоритетних галузей економіки з акцентом на розвиток інновацій та високотехнологічних галузей. У процесі повоєнної економічної розбудови для більшості країн завжди поставало питання визначення ключових галузей, які відіграватимуть вирішальну роль для подальшого розвитку національного господарства та завоювання власних позицій на світових ринках. Практика показує, що підтримка власної науково-дослідної та активізація наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності разом із забезпеченням трансферу технологій до країни значно підвищує шанси не тільки до швидкого нарощення доданої вартості у національному господарстві, а й забезпечує високу конкурентоспроможність в рамках глобальної економіки. При цьому держава має відігравати значну роль у стимулюванні інноваційної діяльності та створенні мотивації до фінансової підтримки малого і середнього інноваційного бізнесу. До прикладу, у Німеччині та Японії результативною для повоєнного відновлення та модернізації економіки стала активна державна підтримка ключових високотехнологічних галузей [5]. Україна вже у період до повномасштабного вторгнення створювала передумови до розвитку високотехнологічного сектору: широка підтримка інновацій та стартапів з боку Міністерства цифрової трансформації України, підтримка IT-сектору, стрімка цифровізація державних послуг (створення порталу «Дія»). Крім того, розвиток військових та оборонних технологій під час повномасштабного вторгнення та наявність досвіду у секторах авіабудування, ракетно-космічного машинобудування можуть стати базою для розроблення комплексного плану підтримки наукових досліджень і розробок у галузях та на підприємствах. Слід зазначити, що ключові галузі економіки мають бути визначені вже на етапах стратегування та планування.

2. Експортна орієнтованість національної економіки. Активне сприяння розвитку експорту (насамперед продукції ключових галузей економіки) є і буде вкрай важливим завданням для Української економіки у повоєнний період, враховуючи процеси імплементації економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що тривають наразі, а також старт переговорного процесу про вступ України до Євросоюзу [18]. При цьому головною передумовою для зміцнення експортних позицій є підтримка пріоритетних та конкурентоспроможних галузей економіки (з високою доданою вартістю). Досвід європейських країн у повоєнний період показав, що відновлення промислового виробництва сприяло їх залученню до економічних інтеграційних процесів та лібералізації зовнішньоторговельної політики через зниження митно-тарифних бар'єрів, укладання багатосторонніх торговельних угод, підписання договорів про режими найбільшого сприяння. Цьому, безперечно, сприяв План Маршалла як механізм залучення Європи до міжнародних інтеграційних процесів [5].

3. Забезпечення сталої інвестиційної привабливості. Відновлення української економіки після руйнувань, яких завдало повномасштабне російське вторгнення, потребуватиме, крім зовнішньої фінансової допомоги, залучення значного обсягу приватних коштів внутрішніх і зовнішніх інвесторів. Досвід різних країн показує важливість іноземних інвестицій для повоєнної відбудови і трансформації структури економіки. Євроінтеграційні перспективи для України у вигляді надання статусу кандидата у члени ЄС та початок переговорів про вступ України до Євросоюзу сприятимуть надходженню інвестицій для відбудови економіки після завершення війни. Проте для пришвидшення відновлення економіки та здійснення її ефективної реструктуризації слід визначити залучення інвестицій одним із пріоритетів повоєнного економічного відновлення на довгострокову перспективу. Враховуючи досвід інших країн, пріоритетними сферами для залучення прямих іноземних інвестицій слід обрати потенційно вигідні для посилення національного експорту інноваційні та високотехнологічні галузі, які традиційно є привабливими для іноземних інвесторів за умови належного інвестиційного клімату та наявності відповідних реформ (у випадку України: створення спеціальних економічних зон, узгодження національного законодавства з європейським, унеможливлення корупції в органах державного управління, створення системи страхування воєнно-політичних ризиків та ін.).

4. Створення сприятливого підприємницького середовища. Даний стратегічний пріоритет має передбачати всебічне спрощення умов для створення та ведення бізнесу з акцентом на малі та середні підприємства, функціонування яких є головною передумовою для формування та розвитку середнього класу у суспільстві як фактору забезпечення соціально-економічного балансу та політичної стабільності. Важливу роль у даному процесі відіграє вдосконалення податкової системи через спрощення системи адміністрування податків, оптимізації податкового навантаження, впровадження систем податкових пільг для ключових галузей економіки та інвесторів. Підтримка підприємців дозволить полегшити довгострокові процеси повоєнного відновлення та запустити інноваційну модернізацію національної економіки, зокрема за рахунок раціонального залучення для відбудови значних обсягів прямих інвестицій та міжнародної технічної допомоги. Прозорі механізми взаємодії влади і бізнесу відіграватимуть не останню роль в рамках реалізації даного стратегічного пріоритету.

5. Невідкладне відновлення та постійний розвиток інфраструктури національного господарства. Відновлення, реконструкція та розбудова об'єктів економічної, соціальної, транспортної та житлової інфраструктури має стати одним із пріоритетів відновлення української економіки, оскільки це суттєво полегшить процеси залучення фінансування від міжнародних донорів та інвесторів, а також створить передумови до заохочення громадян України повернутися із-за кордону, у тому числі і для подальшої відбудови

своїх громад. Відновлення інфраструктури національного господарства має відбуватися за принципом «краще, ніж було» із застосуванням сучасних підходів просторового планування, використання новітніх технологій та енергоощадних матеріалів, прокладанням нових інженерних і транспортних мереж [5]. Важливу роль у цьому процесі має відігравати розробка якісних планувальних документів на регіональному та місцевому рівнях (програм комплексного відновлення, планів відновлення та розвитку).

6. Створення ефективної системи підготовки висококваліфікованих кадрів. Реалізація даного пріоритету набуває неабиякої важливості для процесів розвитку галузей економіки із високою доданою вартістю, які вимагають залучення добре підготовленого людського капіталу, знань та нових технологій. Україна має можливості для швидкого відновлення, зростання продуктивності праці та розвитку економіки, заснованої на знаннях. Проте у короткостроковій та довгостроковій перспективах держава має сприяти здійсненню інвестицій у навчання та наукові дослідження, реалізації довгострокових програм у сферах початкового навчання, вищої освіти та навчання протягом життя (різноманітних програм підвищення компетентностей). Визначальну роль для розвитку науково-технічних галузей мають також відігравати такі інструменти, як укладення угод між університетами, науково-дослідними установами та бізнесом з метою широкого впровадження інновацій, сучасних технологій і новітніх розробок у сферу виробництва [5]. Розгляд історичного досвіду повоєнного відновлення економік країн тільки підтверджує важливість даного стратегічного пріоритету.

Висновки і пропозиції. Зарубіжний досвід повоєнного економічного відновлення є вкрай актуальним для України та має бути розсудливо врахований з метою реалізації шансу на розбудову потужної економіки на сучасній інноваційно-технологічній основі. Компаративний аналіз зарубіжних практик повоєнної відбудови дає підстави стверджувати, що для забезпечення сталого процесу відновлення Україні, з одного боку, слід звернути увагу на дії, що вчинялися більшістю країн у процесі відновлення економіки, а з іншого – необхідно використовувати можливості економічного зростання, характерні саме для України.

Незважаючи на те, що у найближчій перспективі ще не можна говорити про завершення бойових дій в Україні, проте вже на даному етапі слід розробляти майбутні сценарії відновлення та розвитку економіки та проводити роботу з формування планувальних і стратегічних документів щодо відновлення країни. У цьому процесі врахування історичного досвіду економічного відновлення країн, що постраждали від війни, є надзвичайно важливим в контексті формування стратегічних підходів до відновлення економіки, які використовувалися більшістю країн під час реконструкції економіки у повоєнний період.

Стратегічними пріоритетами побудови повоєнної моделі економічного розвитку України мають стати такі, які гарантують дієвість економіки та її спроможність конкурувати в європейському економічному просторі. На основі розглянутого досвіду та з урахуванням поточних українських реалій пропонується такий перелік стратегічних орієнтирів повоєнного економічного відновлення для України:

- Визначення та розвиток пріоритетних галузей економіки з акцентом на розвиток інновацій та високотехнологічних галузей.
- Експортна орієнтованість національної економіки.
- Забезпечення сталої інвестиційної привабливості.
- Створення сприятливого підприємницького середовища.
- Невідкладне відновлення та постійний розвиток інфраструктури національного господарства.
- Створення ефективної системи підготовки висококваліфікованих кадрів.

При цьому слід враховувати вплив на формування характеристик повоєнної економічної моделі розвитку України наступних факторів: необхідність імплементації Угоди про асоціацію ЄС; прийняті цілі сталого розвитку України на період до 2030 року; наявні можливості цифровізації економіки країни; глобальна необхідність орієнтації на зелений курс; врахування довготривалих кібербезпекових та технологічних загроз у зв'язку із сучасною військово-політичною ситуацією.

Список використаних джерел

1. 24 березня 2023 року відбулися слухання в Комітеті на тему: «План відновлення України від наслідків війни». Комітет Верховної Ради України з питань економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://komprompol.rada.gov.ua/documents/evenkom9skl/sluhan_kom_9skl/74405.html.
2. Clausewitz Carl. On War. Princeton. – New Jersey : Princeton University Press, 1989. – 732 p.
3. Агресія військова. Електронна версія «Великої української енциклопедії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://vue.gov.ua/Агресія_військова.
4. Бородіна О. А. Повоєнне відновлення економіки: світовий досвід та спроба його адаптації для України / О. А. Бородіна, В. І. Ляшенко // Вісник економічної науки України. – 2022. – № 1. – С. 121–134.
5. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи: міжнародна колективна монографія / редкол.: В. В. Небрат та ін. – Київ : НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2023. – 571 с.
6. Війна та збройний конфлікт – одне й те ж? [Електронний ресурс] / Національний комітет Товариства Червоного Хреста України. – Режим доступу: <https://redcross.org.ua/news/2023/02/45317/>.
7. Війна [Електронний ресурс] // Велика українська енциклопедія. – Режим доступу: <https://vue.gov.ua/Війна>.
8. Гібридна війна [Електронний ресурс] // Велика українська енциклопедія. – Режим доступу: https://vue.gov.ua/Гібридна_війна.

9. Демахіна Т. Як «Made in Japan» стало символом якості: 14 принципів Демінга [Електронний ресурс] / Т. Демахіна // Laba. – Режим доступу: <https://laba.ua/blog/3214-kak-made-in-japan-stalo-simvolom-kachestva-14-principov-deminga>.

10. Дука А. П. Світовий досвід повоєнного відновлення економіки: уроки для України [Електронний ресурс] / А. П. Дука, Г. В. Старченко // Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. – 2022. – № 6. – Режим доступу: <https://reicst.com.ua/rmt/article/view/2022-6-03-06/2022-6-03-06>.

11. Іванов С. В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України / С. В. Іванов // Економіка України. – 2019. – № 1. – С. 75–89.

12. Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 27 квітня 2023 р.) / ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», Інститут вищої освіти НАПН України. – Київ, 2023. – 125 с.

13. Охріменко О. Повоєнна відбудова України: потенціал та стратегія перетворень [Електронний ресурс] / О. Охріменко, Р. Попов // Економіка та суспільство. – 2022. – № 45. – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1913/1841>.

14. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 21.04.2022 р. № 266/2022. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text>.

15. План відновлення України [Електронний ресурс] // Ukraine Recovery Conference. – Режим доступу: <https://ua.unc-international.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>.

16. План відновлення України. Відновлення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://recovery.gov.ua/>.

17. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>.

18. Рада ЄС підтвердила початок переговорів про вступ до Євросоюзу з Україною і Молдовою [Електронний ресурс] // Суспільне новини. – Режим доступу: <https://suspilne.media/773563-rada-es-pidtvrdila-pocatok-peregovoriv-pro-vstup-do-evrosouzu-z-ukrainou-i-moldovou/>.

19. Серьогіна Д. Світовий досвід повоєнного економічного відновлення територій [Електронний ресурс] / Д. Серьогіна, Г. Базецька, Г. Жовтяк // Економіка та суспільство. 2023. № 48. – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2224/2147>.

20. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes>.

References

1. 24 bereznya 2023 roku vidbulysya slukhannya v Komiteti na temu: «Plan vidnovlennya Ukrayiny vid naslidkiv viyny» [On March 24, 2023, hearings were held in the Committee on the topic: "Plan for the recovery of Ukraine from the consequences of the war"]. Komitet Verkhovnoyi Rady Ukrayiny z pytan' ekonomichnoho rozvytku [Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Economic Development]. (2023). https://komprompol.rada.gov.ua/documents/evenkom9skl/sluhan_kom_9skl/74405.html.

2. Clausewitz Carl. (1989). On War. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

3. Ahresiya viyskova [Military aggression]. (n.d.). Velyka ukrainska entsyklopediia [Great Ukrainian Encyclopedia]. https://vue.gov.ua/Агресія_військова.

4. Borodina, O.A., Lyashenko, V.I. (2022). Povoienne vidnovlennia ekonomiky: svitovyi dosvid ta sprobа yoho adaptatsii dlia Ukrainy [Postwar recovery of the economy: world experience and attempt to adapt it for Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrayiny – Herald of economic science of Ukraine*, (1), 121–134.

5. Nebrat, V.V. (Ed.). (2023). *Vidbudova dlia rozvytku: zarubizhnyy dosvid ta ukrayins'ki perspektyvy [Recovery for development: foreign experience and Ukrainian perspectives]*. National Academy of Sciences of Ukraine, State University of Economics and prognostication of the National Academy of Sciences of Ukraine.

6. Natsionalnyi komitet Tovarystva Chervonoho Khresta Ukrayiny [National Committee of the Red Cross Society of Ukraine]. (2023). Viina ta zbroynnyy konflikt – odne y te zh? [Are war and armed conflict the same thing?]. <https://redcross.org.ua/news/2023/02/45317>.

7. Viyna [War]. (n.d.). Velyka ukrainska entsyklopediia [Great Ukrainian Encyclopedia]. <https://vue.gov.ua/Війна>.

8. Hibrydna viyna [Hybrid war]. (n.d.). Velyka ukrainska entsyklopediia [Great Ukrainian Encyclopedia]. https://vue.gov.ua/Гібридна_війна.

9. Demakhina T. (2022). Yak «Made in Japan» stalo symvolom yakosti: 14 pryntsyviv Deminha [How "Made in Japan" became a symbol of quality: 14 principles of Deming]. *Laba*. <https://laba.ua/blog/3214-kak-made-in-japan-stalo-simvolom-kachestva-14-principov-deminga>.

10. Duka, A.P., Starchenko, G.V. (2022). Svitovyy dosvid povoyennoho vidnovlennya ekonomiky: uroky dlya Ukrainy [World experience of post-war economic recovery: lessons for Ukraine]. *Problemy suchasnykh transformatsiy. Seriya: ekonomika ta upravlinnya – Problems of modern transformations. Series: Economics and Management*, (6). <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-6-03-06/2022-6-03-06>.

11. Ivanov, S.V. (2019). Ekonomichne vidnovlennya i rozvytok krayin pislya zbroynykh konfliktiv ta voyen: nevtracheni mozhlyvosti dlya Ukrainy [Economic recovery and development of countries after armed conflicts and wars: unlost opportunities for Ukraine]. *Ekonomika Ukrayiny – Economy of Ukraine*, (1), 75–89.

12. Mizhnarodnyy istorychnyy dosvid povoyennoyi rekonstruktsiyi ekonomiky: uroky dlya Ukrainy: Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia [International historical experience of post-war economic recovery: lessons for Ukraine: International scientific and practical conference]. (2023). State University of Economics and prognostication of the National Academy of Sciences of Ukraine", Institute of Higher Education of National Academy of Sciences of Ukraine).

13. Okhrimenko, O., Popov, R. (2022). Povoyenna vidbudova Ukrainy: potentsial ta stra-tehiya peretvoren [Post-war recovery of Ukraine: potential and strategy of transformations]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (45). <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1913/1841>.

14. Pytannia Natsionalnoi rady z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny [Issues of the National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War], Decree of the President of Ukraine No. 266/202 (dated 21.04.2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text>.

15. Plan vidnovlennya Ukrainy [Ukraine recovery plan]. Ukraine Recovery Conference. (2022). <https://ua.unc-international.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>.

16. Plan vidnovlennya Ukrainy [Ukraine recovery plan]. Vidnovlennya Ukrainy [Recovery of Ukraine]. (n.d.). <https://recovery.gov.ua>.

17. Pro zatverdzhennya Instruktsiyi pro poryadok vykonannya norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava u Zbroynykh Sylakh Ukrainy [On the approval of the Instruction on the procedure for implementing international humanitarian law norms in the Armed Forces of

Ukraine], Order of the Ministry of Defense of Ukraine No. 164 (dated March 23, 2017). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>.

18. Suspilne novyny [Public news]. (2024). *Rada EU pidtverdyla pochatok perehovoriv pro vstup do Yevrosoyuzu z Uk-rayinoyu i Moldovoyu [The EU Council confirmed the beginning of negotiations with Ukraine and Moldova on joining the European Union]*. <https://suspilne.media/773563-rada-es-pidtverdila-pocatok-peregovoriv-pro-vstup-do-ev-rosouzu-z-ukrainou-i-moldovou>.

19. Seryohina, D., Bazetska, G., Zhovtyak, G. (2023). Svitovyy dosvid povoyennoho ekono-michnoho vidnovlennya terytoriy [World experience of post-war economic recovery of territories]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (48). <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2224/2147>.

20. Uryadovyy portal [Government portal]. (n.d.). *Ukrayina otrymala status kandydata na chlenstvo v EU [Ukraine received the status of a candidate for EU membership]*. <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes>.

Отримано 21.06.2024

UDC 355.01-021.68(477)

Maksym Koriavets

Master of Economics,

Post Graduate Student of the Department of Economics, Accounting and Taxation

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: maksym.koriavets@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0004-1298-4227>

ResearcherID: [LFU-3995-2024](https://orcid.org/0009-0004-1298-4227)

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF POST-WAR ECONOMIC RECOVERY: SEARCH OF STRATEGIC APPROACHES FOR UKRAINE

Russian aggression has the largest negative impact on the national economy in the entire history of Ukraine and created real prerequisites for a long-term negative impact on the further development of the state. The high risks of a deep post-war recession require developing future scenarios for the recovery and development of the national economy at the current stage, basing on high-quality and realistic strategizing, which will allow the economy to be put into recovery mode.

In this context, consideration of historical experience of economic recovery in war-affected countries is extremely important in the view of forming strategic approaches to economic renovation.

The article is devoted to: the study of various models of post-war economic recovery based on the historical experience of other countries and ways of taking them into account in the process of strategic planning of Ukrainian economic recovery; the formation of proposals on strategic benchmarks for recovery and development of Ukrainian economy.

A comparative analysis of foreign practices of post-war reconstruction gives reasons to assert that the main attention should be paid to the actions taken by most countries in the process of economic recovery in order to model the sustainable process of Ukraine recovery, and it is also necessary to use the opportunities for economic growth specific to Ukraine. Future scenarios of economic recovery and development should be developed and work on the elaboration of recovery planning and strategic documents should be carried out even at this stage.

Strategic priorities of building a post-war model of economic development for Ukraine should be those that guarantee the effectiveness of the economy and its ability to compete within European economic space. The following strategic benchmarks for post-war economic recovery of Ukraine are proposed by this study basing on world experience and taking into account current Ukrainian realities:

• Determining and developing the economy priority sectors with an emphasis on innovations and high-tech industries.

- *Export orientation of the national economy.*
- *Ensuring sustainable investment attractiveness.*
- *Creating a favorable business environment.*
- *Urgent restoration and continuous development of the infrastructure for the national economy.*
- *Creating the effective system of training highly qualified personnel and specialists.*

At the same time, the following factors should be taken into account when forming the characteristics of the post-war economic development model of Ukraine: the need to implement the EU Association Agreement; adopted goals of sustainable development of Ukraine for the period until 2030; available opportunities for digitalization of the country's economy; the global need to focus on the green course; long-term cyber security and technological threats connected with current military and political situation.

The results of the study can be used to create a model of post-war economic recovery for Ukraine in order to use it in the process of strategic planning for the reconstruction of Ukraine's economy.

Keywords: *post-war recovery experience; economic growth; key sectors of development; national renovation strategy; development of science and innovations; high-tech industries; investment attractiveness; business environment; infrastructure development; highly qualified personnel; benchmarks for economic recovery; models of economic development; international aid.*

Table: 1. References: 20.